

Instytut Pamięci Narodowej
– Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu
Oddział w Katowicach

Fundacja Centrum Badań nad Historią Kościoła
im. ks. prof. Wincentego Myszora

Adam Dziurok
Jerzy Myszor

Prymas Stefan Wyszyński a Górny Śląsk

– kontakty, wizyty, wystąpienia

Katowice–Warszawa 2020

Spis treści

- 7 Słowo wstępne – abp Wiktor Skworc
- 13 Wstęp
- 17 **Rozdział I**
Wspólnota losów w okresie stalinizmu (1949–1956)
- 43 **Rozdział II**
Ożywione kontakty (1957–1970)
- 97 **Rozdział III**
Na odległość (1971–1981)
- 129 Zakończenie
- 131 Kalendarium wizyt prymasa Stefana Wyszyńskiego na Górnym Śląsku (w diecezji katowickiej)
- 133 Aneks – dokumenty
- 239 Bibliografia
- 243 Wykaz skrótów i skrótowców
- 245 Indeks nazwisk

Wstęp

Prymas Stefan Wyszyński należy bez wątpienia do najważniejszych postaci polskiego Kościoła katolickiego nie tylko XX w. Jego życiorys, spuścizna duchowa, przesłanie społeczno-religijne czy funkcjonowanie w realiach komunistycznego państwa są wciąż przedmiotem refleksji teologów, historyków, socjologów i specjalistów z innych dyscyplin naukowych. W niniejszej publikacji chcieliśmy się skupić na przedstawieniu relacji, jakie łączyły Górny Śląsk z abp./kard. Stefanem Wyszyńskim w okresie jego prymasostwa w latach 1949–1981. Termin Górny Śląsk występujący w tytule odnosi się jednak w tej publikacji jedynie do diecezji katowickiej (w ówczesnych granicach), bez tzw. Śląska Opolskiego, który historycznie stanowi oczywiście część Górnego Śląska. Powstała w 1925 r. diecezja katowicka miała swój specyficzny profil religijny i społeczny, który ówczesny kard. Karol Wojtyła określił jako „zespolenie modlitwy i pracy”. Była nie tylko ważnym punktem na mapie społeczno-politycznej i gospodarczej Polski „ludowej”, ale też prężnym ośrodkiem religijnym. Znaczącą rolę odgrywały w tym okresie Piekary Śląskie – jedno z najważniejszych miejsc pątniczych w kraju, gdzie przesłanie społeczne trafiało do pielgrzymów „świata pracy”. Stefan Wyszyński przed objęciem stolicy prymasowskiej dorastał i kształtował swoją osobowość w innym środowisku, w regionach kraju (pogranicze Podlasia i Mazowsza, Włocławek i Lublin) o odmiennych tradycjach historycznych i wrażliwości społecznej.

Kwestia relacji Wyszyński–Górny Śląsk obejmuje szereg różnorodnych płaszczyzn, na które składają się: wizyty prymasa na terenie diecezji katowickiej (głównie w Piekarach Śląskich) oraz wygłoszone w tym czasie kazania (bądź inne formy wypowiedzi), kontakty osobiste lub listowne między prymasem a biskupami śląskimi, kapłanami diecezji i mieszkańcami Górnego Śląska, wszelkie odniesienia do kwestii górnośląskich w wypowiedziach, zapiskach czy pismach prymasa oraz zachowane relacje i komentarze na temat stosunku duchowieństwa i wiernych diecezji do jego osoby (np. po jego aresztowaniu czy po śmierci).

W omawianym okresie (1949–1981) na czele diecezji katowickiej stał początkowo bp Stanisław Adamski¹, któremu z racji częściowego paraliżu przydzielono w 1950 r. jako koadiutora z prawem następstwa bp. Herberta Bednorza². To on samodzielnie prowadził katowicki Kościół po śmierci bp. Adamskiego w 1967 r. Bardzo ważną postacią w katowickiej kurii był doświadczony biskup pomocniczy Juliusz Bieniek, który służył diecezji na tym stanowisku przez ponad 40 lat (od 1937 do 1978 r.)³. Gdy w listopadzie 1952 r. władze komunistyczne wysiedliły z granic województwa katowickiego wszystkich trzech biskupów, rządy nad diecezją przekazały „księdzu patriotcie” Filipowi Bednorzowi⁴. Po jego śmierci (styczeń 1954 r.) nowym wikariuszem kapitulnym (bo taki miał formalnie status nowy rządca diecezji) został ks. Jan Piskorz⁵. W listopadzie 1956 r. biskupi katowiccy powrócili z wygna-

- 1 Bp Stanisław Adamski (1875–1967), ur. w Zielonej Górze (pow. szamotulski). Działacz społeczny i polityczny. Podczas powstania wielkopolskiego był komisarzem Naczelnej Rady Ludowej. Miał bogatą przeszłość polityczną – był posłem (1919–1922), senatorem (1922–1927), prezesem Unii Związków Spółdzielczych (1924–1927), prezesem Polskiego Stronnictwa Chrześcijańskiej Demokracji (1925–1927). W Poznaniu pełnił funkcję dyrektora Księgarni św. Wojciecha. W latach 1930–1967 biskup katowicki. Trzykrotnie wysiedlony z diecezji (w 1941 r., w 1952 r. oraz na krótko w 1956 r.). J. Myszor, *Adamski Stanisław* [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 6–11.
- 2 Bp Herbert Bednorz (1908–1989), ur. w Gliwicach. Krótko duszpasterzował w Królewskiej Hucie, a następnie studiował w Louvain i Paryżu. Po powrocie do kraju został sekretarzem generalnym Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży (1937). Od 1939 r. wikariusz substytut w Brzezinach, w 1946 r. objął stanowisko kierownika Referatu Duszpasterskiego w katowickiej kurii. W 1950 r. został biskupem koadiutorem, a od 1967 r. biskupem ordynariuszem katowickim (do 1985 r.). W 1952 r. aresztowany przez UB i wysiedlony z diecezji (aż do końca 1956 r.). *Idem, Bednorz Herbert* [w:] *ibidem*, s. 22–24.
- 3 Bp Juliusz Bieniek (1895–1978), ur. w Sowczycach (k. Olesna). Pracował jako wikariusz w Siemianowicach, Pstrążnej, Biskupicach, Goszycach, Raciborzu oraz Gorzowie Śl. Następnie został zatrudniony jako katecheta w Siemianowicach, a w 1924 r. powołany do pracy jako notariusz w Administracji Apostolskiej Śląska Polskiego. W 1930 r. został kanclerzem katowickiej kurii. W latach 1937–1978 biskup pomocniczy diecezji katowickiej. Trzykrotnie wysiedlony z diecezji (razem z bp. Adamskim). Zob. J. Górecki, *Ks. Biskup Juliusz Bieniek (1895–1978). Studium historyczno-pastoralne*, Katowice 2010; *Bp Juliusz Bieniek. Senior diecezji katowickiej*, wybór i oprac. A. Dziurok, Ł. Marek [w:] *Nigdy przeciw Bogu. Komunistyczna bezpieka wobec biskupów polskich*, red. J. Marecki, F. Musiał, Warszawa–Kraków 2007.
- 4 Ks. Filip Bednorz (1891–1954), ur. w Zabrze. Był wikariuszem w Pszczynie i Królewskiej Hucie oraz katechetą w Piekarach Śl., Tarnowskich Górach i Katowicach. W 1933 r. został administratorem parafii w Syryni (pow. Rybnik). Zaangażował się w działalność Okręgowej Komisji Księży przy ZBoWiD w Katowicach i dzięki temu, po wysiedleniu biskupów, został wikariuszem kapitulnym diecezji katowickiej. H. Kowalczyk, *Bednorz Filip* [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego...*, s. 21–22.
- 5 Ks. Jan Piskorz (1901–1964), ur. w Lipniku (k. Białej Krakowskiej). Był m.in. kapelanem kaplicy zdrojowej w Rabce, katechetą w Kielcach, Olkuszu i Jędrzejowie. Podczas wojny pełnił krótko funkcję administratora parafii Bielany (1941–1942) oraz wikariusza w kilku parafiach. Po zakończeniu wojny przeniósł się na teren diecezji wrocławskiej, gdzie był katechetą

nia i mogli z powrotem objąć swoje urzędy. W kolejnych latach wyświęcono dwóch biskupów pomocniczych – bp. Józefa Kurpasa (w 1963 r.) oraz bp. Czesława Domina (1970 r.).

Podejmowana w publikacji problematyka nie stała się jak dotąd przedmiotem pogłębionych badań naukowych. Za swoiste wprowadzenie do tego zagadnienia można uznać publikację pokonferencyjną z 2001 r. pt. *Śląsk w okresie posługi Prymasa Stefana Kardynała Wyszyńskiego*⁶ oraz opublikowany dziesięć lat później artykuł *Śląskie drogi prymasa Wyszyńskiego*⁷. Postać prymasa pojawia się oczywiście na kartach monografii dotyczących relacji kościelno-państwowych na Górnym Śląsku⁸, ale nie poświęcono jej szczególnej uwagi. Przeprowadzono więc kwerendę archiwalną, którą objęto głównie Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach oraz Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Katowicach (tutaj, poza materiałami dokumentującymi pracę operacyjną aparatu bezpieczeństwa, znalazły się stenogramy wystąpień hierarchów, których czasem próżno szukać w archiwach kościelnych). Sięgnięto także do materiałów Sekretariatu Prymasa Polski w Archiwum Archidiecezji Warszawskiej oraz wystąpień prymasa zachowanych w Instytucie Prymasowskim Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Warszawie. Ważnym i cennym uzupełnieniem kwerend archiwalnych stały się zapiski prymasa Wyszyńskiego „Pro memoria”, udostępnione przez Archidiecezję Warszawską⁹.

w Oleśnicy, referentem do spraw szkolnych i wizytatorem nauki religii oraz rektorem NSD we Wrocławiu. W 1952 r. został wikariuszem generalnym we Wrocławiu u boku ściśle podporządkowanego władzom komunistycznym ks. Kazimierza Lagosza – wikariusza kapitulnego. W styczniu 1954 r., jako działacz prorezymowej Komisji Intelktualistów i Działaczy Katolickich, został wskazany przez władze na stanowisko wikariusza kapitulnego w diecezji katowickiej. Stanowisko to sprawował do powrotu biskupów w listopadzie 1956 r. Następnie był rezydentem w Zabrze, Sopocie i Bielsku-Białej. J. Wycisto, *Piskorz Jan* [w:] *ibidem*, s. 319–322.

- 6 *Śląsk w okresie posługi Prymasa Stefana Kardynała Wyszyńskiego. Materiały posesyjne*, Katowice 2001.
- 7 A. Dziurok, *Śląskie drogi prymasa Wyszyńskiego*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2011, nr 10, s. 38–48.
- 8 Zob. m.in.: J. Myszor, *Historia diecezji katowickiej*, Katowice 1996; A. Dziurok, *Kruczoizacja. Polityka władz partyjno-państwowych wobec Kościoła katolickiego w latach 1945–1956 w województwie śląskim/katowickim*, Katowice 2012; A. Grajewski, *Wygnanie. Diecezja katowicka w czasach stalinowskich*, Katowice 2002 (wydanie trzecie, rozszerzone o dokumenty z archiwum Instytutu Pamięci Narodowej); Ł. Marek, *Kler to nasz wróg. Polityka władz państwowych wobec Kościoła katolickiego na terenie województwa katowickiego w latach 1956–1970*, Katowice 2009.
- 9 Rękopis zapisków znajduje się w Archiwum Archidiecezjalnym Gnieźnieńskim – zostały one udostępnione na potrzeby niniejszej publikacji przez Archidiecezję Warszawską. W przypisach zastosowano następujący zapis: AAG, S. Wyszyński, Pro memoria, zapis z... W przypadku tomów już opublikowanych powoływano się na wersję drukowaną.

Prymas Stefan Wyszyński za swe naczelne zadanie jako „zwiastuna Dobrej Nowiny” uważał posługę pasterską wobec powierzonych mu kapłanów i wiernych, dlatego wielką wagę przykładał do głoszenia Ewangelii. W niniejszej publikacji nie mogło zabraknąć tego fundamentalnego elementu posługi prymasowskiej w odniesieniu do wiernych diecezji katowickiej. Publikujemy więc wszystkie listy i przemówienia skierowane do „wiernego ludu śląskiej ziemi”, a także ważniejszą korespondencję, której adresatami byli biskupi katowiccy. Z drugiej strony w aneksie z dokumentami znalazły również miejsce m.in. wybrane listy biskupów śląskich do abp./kard. Wyszyńskiego czy też sprawozdania sporządzone przez Urząd/Służbę Bezpieczeństwa.

Materiały zostały uporządkowane chronologicznie, a korekcie poddano błędy maszynowe i ortograficzne (np. pisownię słowa „Kościół”, podawanego w dokumentach wytworzonych przez SB zwykle małą literą), ujednolicono skróty i uzupełniono interpunkcję.

W pracach nad niniejszą publikacją, inspirowanych i wspieranych przez metropolitę katowickiego abp. Wiktora Skworca, nieoceniona okazała się pomoc szeregu osób, dzięki którym udało się dotrzeć do nowych archiwaliów. Należą do nich: metropolita warszawski kard. Kazimierz Nycz, rzecznik archidiecezji warszawskiej ks. Przemysław Śliwiński, dr hab. Paweł Skibiński prof. UW, Michalina Jankowska i Beata Mackiewicz z Instytutu Prymasowskiego Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Warszawie, dyrektor Archiwum Archidiecezjalnego w Katowicach dr Wojciech Schäffer, proboszcz franciszkańskiej parafii w Katowicach-Panewnikach o. Alan Rusek oraz proboszcz i kustosz sanktuarium w Piekarach Śląskich ks. Krzysztof Fulek. Za życzliwe wsparcie naszych badań serdecznie dziękujemy.

Aneks – dokumenty

- Nr 1 List bp. S. Adamskiego do abp. S. Wyszyńskiego, 7 I 1949 r.
- Nr 2 List bp. S. Adamskiego do prymasa S. Wyszyńskiego, 23 XII 1950 r.
- Nr 3 List bp. S. Adamskiego do prymasa S. Wyszyńskiego, 24 IV 1951 r.
- Nr 4 List prymasa S. Wyszyńskiego do bp. J. Bieńka, 11 I 1953 r.
- Nr 5 Meldunek UB na temat komentarzy wśród mieszkańców województwa katowickiego po usunięciu prymasa S. Wyszyńskiego, 1 X 1953 r.
- Nr 6 Pismo górników śląskich do Rady Państwa, 14 VIII 1956 r.
- Nr 7 List prymasa S. Wyszyńskiego do bp. S. Adamskiego, 18 X 1956 r.
- Nr 8 Pismo bp. S. Adamskiego do prymasa S. Wyszyńskiego, 3 XI 1956 r.
- Nr 9 Telegram biskupów śląskich do prymasa S. Wyszyńskiego, 6 XI 1956 r.
- Nr 10 Pismo prymasa S. Wyszyńskiego do bp. S. Adamskiego, 8 XI 1956 r.
- Nr 11 Przemówienie prymasa S. Wyszyńskiego do zebranych na dworcu w Zebrzydowicach, 18 VI 1957 r.
- Nr 12 Przemówienie prymasa S. Wyszyńskiego do witających na dworcu w Katowicach, 19 VI 1957 r.
- Nr 13 List biskupów śląskich do prymasa S. Wyszyńskiego z okazji imienin, 31 VII 1957 r.
- Nr 14 Kazanie prymasa S. Wyszyńskiego podczas konsekracji biskupiej ks. Wilhelma Pluty, 7 IX 1958 r.
- Nr 15 Kazanie prymasa S. Wyszyńskiego podczas uroczystości jubileuszu 60-lecia kapłaństwa bp. S. Adamskiego, 12 XI 1959 r.
- Nr 16 Pismo prymasa S. Wyszyńskiego do bp. S. Adamskiego, 15 V 1960 r.
- Nr 17 Stenogram uroczystości piekarskich dotyczący wysyłki telegramów do papieża Pawła VI i prymasa S. Wyszyńskiego, 31 V 1964 r.
- Nr 18 Pismo bp. H. Bednorza do prymasa S. Wyszyńskiego, 17 VI 1964 r.
- Nr 19 Powitanie prymasa i biskupów w Piekarach Śląskich przez przedstawicieli górników, hutników i rolników, 13 VI 1965 r.
- Nr 20 Kazanie prymasa S. Wyszyńskiego podczas koronacji cudownego obrazu Matki Bożej Piekarskiej, 13 VI 1965 r.
- Nr 21 Informacja SB o przebiegu uroczystości w Piekarach Śląskich, 13 VI 1965 r.
- Nr 22 Odpowiedź prymasa S. Wyszyńskiego na rezolucję podjętą przez pracowników Przedsiębiorstwa Budownictwa Inżynieryjnego Przemysłu Węglowego w Rybniku, marzec 1966 r.
- Nr 23 Kazanie prymasa S. Wyszyńskiego podczas obchodów milenijnych w Piekarach Śl., 22 V 1966 r.

- Nr 24 Kazanie prymasa S. Wyszyńskiego skierowane do wiernych diecezji katowickiej, 3 V 1967 r.
- Nr 25 Stenogram telegramu prymasa S. Wyszyńskiego do pielgrzymów piekarskich, maj 1967 r.
- Nr 26 Kazanie prymasa S. Wyszyńskiego podczas uroczystości zakończenia nawiedzenia obrazu MB Jasnogórskiej w diecezji katowickiej, 29 X 1967 r.
- Nr 27 Przemówienie prymasa S. Wyszyńskiego do sióstr służebniczek NMP w Katowicach-Panewnikach, 29 X 1967 r.
- Nr 28 Przemówienie prymasa S. Wyszyńskiego do sióstr służebniczek NMP w Katowicach-Panewnikach, 30 X 1967 r.
- Nr 29 Kazanie prymasa S. Wyszyńskiego podczas pogrzebu bp. S. Adamskiego, 16 XI 1967 r.
- Nr 30 Pismo prymasa S. Wyszyńskiego do bp. H. Bednorza, 12 IX 1969 r.
- Nr 31 Stenogram powitania prymasa i biskupów podczas pielgrzymki piekarskiej, 31 V 1970 r.
- Nr 32 Stenogram kazania wygłoszonego przez prymasa S. Wyszyńskiego podczas pielgrzymki piekarskiej, 31 V 1970 r.
- Nr 33 Stenogram wystąpienia bp. H. Bednorza podczas pielgrzymki piekarskiej, 31 V 1970 r.
- Nr 34 Stenogram przemówienia prymasa S. Wyszyńskiego podczas pielgrzymki piekarskiej, 31 V 1970 r.
- Nr 35 Sprawozdanie SB z przebiegu pielgrzymki do Piekar Śląskich, 31 V 1970 r.
- Nr 36 Pismo bp. H. Bednorza do prymasa S. Wyszyńskiego, 13 III 1971 r.
- Nr 37 Zarządzenie bp. H. Bednorza z okazji 25. rocznicy objęcia urzędu prymasowskiego przez S. Wyszyńskiego, 21 XI 1973 r.
- Nr 38 Kazanie prymasa S. Wyszyńskiego na pogrzebie kard. B. Kominka, 14 III 1974 r.
- Nr 39 List prymasa S. Wyszyńskiego na 50-lecie diecezji katowickiej, 8 V 1975 r.
- Nr 40 Przemówienie prymasa S. Wyszyńskiego skierowane do pielgrzymów piekarskich (zarejestrowane na taśmie magnetofonowej), 29 IV 1976 r.
- Nr 41 Pozdrowienia kard. Wyszyńskiego odtworzone z taśmy magnetofonowej na uroczystości w Piekarach Śląskich w dniu 29 V 1977 r.
- Nr 42 Telegram prymasa S. Wyszyńskiego w związku ze śmiercią bp. J. Bieńka, 19 I 1978 r.
- Nr 43 Pismo bp. H. Bednorza do prymasa S. Wyszyńskiego, 13 XII 1977 r.
- Nr 44 List prymasa S. Wyszyńskiego do bp. H. Bednorza na temat pracy górników w Polsce, 2 II 1978 r.
- Nr 45 List prymasa S. Wyszyńskiego do bp. H. Bednorza i pielgrzymów piekarskich, 15 V 1978 r.
- Nr 46 Odezwa bp. H. Bednorza po śmierci prymasa S. Wyszyńskiego, 28 V 1981 r.